

Maciej Nyka

Uniwersytet Gdański

maciej.nyka@ug.edu.pl

ORCID: 0000-0003-0786-7785

<https://doi.org/10.26881/gsp.2023.4.10>

Współczesne wyzwania środowiskowej gospodarki morskiej

1. Środowiskowe uwarunkowania prowadzenia działalności na morzu

Środowiskowe uwarunkowania prowadzenia działalności na morzu stanowią przedmiot zainteresowania prawodawców zarówno na poziomie krajowym, jak i regionalnym i międzynarodowym. Oczywiście jest, że każdy rodzaj działalności gospodarczej realizowany jest w środowisku naturalnym, a przeważająca ich część oddziałuje na to środowisko poprzez pobieranie lub wprowadzanie do tego środowiska substancji lub energii lub chociażby zajmowanie powierzchni. Rozwój gospodarczy, wzrost populacyjny oraz rozwój technologiczny spowodowały zwiększenie zainteresowania usługami ekosystemów morskich oraz działalnością z tych usług korzystającą. Poza obszarami tradycyjnymi, jak transport morski i powiązany z nim przemysł stoczniowy czy rybołówstwo, gospodarka morska rozszerza swoją działalność zarówno co do różnorodności, jak i co do skali o dodatkowe obszary, jak chociażby energetyka morska, akwakultura, górnictwo morskie, podmorskie składowanie CO₂ i wiele innych. Wszystko to następuje w środowisku o szczególnym charakterze, jako że obszary morskie charakteryzują się kluczową rolą w procesach przyrodniczych i klimatycznych na Ziemi, stanowiąc jednocześnie najbogatszy i najbardziej zróżnicowany pod względem różnorodności biologicznej rodzaj ekosystemu. Próbą łączenia z jednej strony rosnącego zapotrzebowania na usługi ekosystemów morskich, a z drugiej strony konieczności ochrony źródła czy też fundamentu, na którym te usługi powstają, są pojawiające się w polityce, doktrynie i warstwie normatywnej koncepcje starające się regulować wytwarzanie tych usług, ich konsumpcję, a także zwiększanie ich dostępności poprzez rozwój produktywności ekosystemów morskich.

2. Pojęcie i ewolucja koncepcji błękitnej gospodarki

Relacje pomiędzy chęcią korzystania z usług ekosystemów morskich a koniecznością ich zachowania i poprawy jakości ich stanu spowodowały pojawienie się w dyskursie naukowym koncepcji starających się łączyć te dwa elementy. Wśród nich wymienić

z pewnością należy koncepcję błękitnej gospodarki (*blue economy*), błękitnego wzrostu (*blue growth*), gospodarki morskiej (*marine economy*), gospodarki oceanicznej (*ocean economy*) czy środowiskowej gospodarki morskiej. W przypadku części z nich powszechnie uznaje się je za synonimy, jak to się dzieje chociażby w odniesieniu do pojęć gospodarki morskiej, gospodarki oceanicznej czy błękitnego wzrostu¹. Wspólną cechą ich wszystkich jest łączenie gospodarki i kwestii ekonomicznych ze środowiskiem morskim, uwzględniające jego specyfikę, wrażliwość na oddziaływania i ochronę².

Koncepcja środowiskowej gospodarki morskiej ma szczególny i rodzimy charakter, gdyż wprowadzona została do doktryny przez Janinę Ciechanowicz-McLean³. Autorka stwierdza, że „prowadzenie gospodarki morskiej wymusza zaangażowanie się w ochronę środowiska morskiego, które jest w tym przypadku także środowiskiem procesu gospodarowania”⁴. Środowiskowa gospodarka morska zdaniem Janiny Ciechanowicz-McLean to taki rodzaj gospodarki morskiej, która z dostępności zasobów morskich czyni motor rozwoju gospodarczego i społecznego w regionach nadmorskich, nie traktując środowiska morskiego jedynie jako źródła surowców, ale holistycznie dostrzegając i rozwijając jego potencjał ekologiczny, społeczny i gospodarczy⁵. Można tym samym uznać, że koncepcja środowiskowej gospodarki morskiej odzwierciedla najnowsze współczesne trendy związane z transpozycją założeń zielonego rozwoju na obszar gospodarki morskiej. Są to założenia właściwe najbardziej postępowym sposobom rozumienia błękitnej gospodarki.

Pojęcie błękitnej gospodarki po raz pierwszy pojawia się w 2009 r. w USA podczas prac senackiej Komisji Handlu, Nauki i Transportu⁶. Przełomowym momentem dla określania charakteru i ram koncepcji błękitnej gospodarki było opublikowanie w 2010 r. przez Guntera Pauli książki pt. *The Blue Economy: 10 years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*. W monografii tej opublikował wyniki czteroletnich badań, które umożliwiły mu zidentyfikowanie portfolio wykoncypowanych w różnych ośrodkach badawczych 100 innowacji, w tym systemów, które dawały szansę wygenerowania w ciągu 10 lat aż 100 mln miejsc pracy na całym świecie⁷. Jego koncepcja stanowi model opierający się na innowacjach technologicznych, które umożliwiają dostarczenie konsumentom produktów w niskich cenach, promuje rozwój lokalnych rynków pracy, chroniąc

¹ W. Kaczyński, *The future of the blue economy: Lessons for the European Union*, „Foundations of Management” 2011, t. 3, nr 1.

² R.M. Martínez-Vázquez, J. Milán-García, J. de Pablo, *Challenges of the Blue Economy: Evidence and research trends*, „Environmental Sciences Europe” 2021, t. 33, s. 2.

³ J. Ciechanowicz-McLean, M. Nyka, *Podstawowe założenia środowiskowej gospodarki morskiej*, „Prawo Morskie” 2014, t. 30.

⁴ *Ibidem*, s. 53.

⁵ *Ibidem*, s. 54.

⁶ *The blue economy: the role of the Oceans in our Nation's Economic Future. Hearing before the Subcommittee on Oceans, Atmosphere, Fisheries, and Coast Guard of the Committee on Commerce, Science and Transportation, United States Senate, One Hundred Eleven Congress, 9.06.2009*, Washington 2009, <https://www.commerce.senate.gov/services/files/8221D4DC-31EF-4952-8D89-DE292ECO2913> [dostęp: 10.09.2023].

⁷ G. Pauli, *The Blue Economy: 10 years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*, New Mexico 2010.

równocześnie środowisko naturalne i, co istotne, pozostając modelem rynkowo konkurencyjnym. Potencjał tkwiący w koncepcji błękitnej gospodarki został wzmocniony poprzez fakt, że konferencja NZ „Rio + 20” w 2012 r. uczyniła ochronę środowiska oraz produktywności mórz za jeden z wiodących obszarów dyskusji⁸.

W 2012 r. przyjęto strategię błękitnego wzrostu Unii Europejskiej. Strategia ta wyróżnia w ramach błękitnej gospodarki pięć podstawowych sektorów, takich jak: 1) biotechnologia, 2) energetyka odnawialna, 3) turystyka morska i przybrzeżna, 4) akwakultura, 5) surowce naturalne.

Jednocześnie sektory te są integrowane z innymi, tradycyjnie już identyfikowanymi sektorami gospodarki morskiej, takimi jak: rybołówstwo, transport, wydobywanie węglowodorów i przemysł stoczniowy⁹. W 2021 r. Komisja Europejska wydała komunikat, mający na celu zintegrowanie polityki morskiej UE oraz zagwarantowanie, że błękitna gospodarka i jej wdrażanie odgrywać będzie kluczową rolę we wdrażaniu Nowego Europejskiego Zielonego Ładu¹⁰. Podstawowym założeniem komunikatu jest przejście z „niebieskiego wzrostu” na zrównoważoną niebieską gospodarkę. Proces ten wymaga jednak istotnych zmian w sposobie funkcjonowania błękitnej gospodarki. Musi ona bowiem stać się jeszcze bardziej prośrodowiskowa poprzez położenie nacisku na neutralność klimatyczną, ograniczenie zanieczyszczeń, wdrażanie założeń ekonomii w obiegu zamkniętym, przeciwdziałanie powstawaniu odpadów, ochronę różnorodności biologicznej oraz odporności wybrzeża oraz odpowiedzialne (zrównoważone) systemy żywnościowe¹¹.

Poza atrakcyjną ekonomicznie agendą przedstawioną przez Pauli we wspomnianej wcześniej monografii błękitna gospodarka uznawana jest także za gospodarkę promującą cele zrównoważonego rozwoju¹². Na szczególną uwagę zasługują tutaj związki błękitnej gospodarki z realizacją celów: 1) życie pod wodą (cel 14); 2) życie na lądzie (cel 15); 3) pokój, sprawiedliwość i silne instytucje (cel 16); 4) partnerstwo na rzecz celów (cel 17).

Nie oznacza to jednak, że koncepcja błękitnej gospodarki nie podlega krytyce w kontekście modelu łączenia rozwoju gospodarczego z osiągnięciem celów zrównoważonego rozwoju. Podnosi się bowiem istotne różnice w realizacji tych celów za pomocą instrumentów błękitnej gospodarki pomiędzy krajami wysokorozwiniętymi i rozwijającymi się¹³. Istotna jest także dyskusja związana z zaliczaniem poszczególnych sektorów gospodarki morskiej do błękitnej gospodarki. Wątpliwości budzą tutaj

⁸ R.M. Martínez-Vázquez, J. Milán-García, J. de Pablo, *Challenges of the Blue Economy...*, s. 2.

⁹ J. Ciechanowicz-McLean, M. Nyka, *Podstawowe założenia...*, s. 53–54.

¹⁰ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie nowego podejścia do zrównoważonej niebieskiej gospodarki w UE, *Przekształcenie niebieskiej gospodarki UE na rzecz zrównoważonej przyszłości*, COM(2021) 240 final.

¹¹ *Ibidem*.

¹² K. Lee, J. Noh, J. Khim, *The blue economy and the United Nations Sustainable Development Goals: Challenges and opportunities*, „Environment International” 2020, t. 137, s. 5.

¹³ C. Germond-Duret, *Framing the Blue Economy: Placelessness, Development and Sustainability*, „Development and Change” 2022, t. 53, nr 2, s. 322.

przede wszystkim sektory wysokoemisyjne, jak chociażby sektor naftowy czy gazowy oraz coraz bliższe realizacji na masową skalę górnictwo głębinowe¹⁴. Kolejnym obszarem budzącym wątpliwości w zakresie realizacji celów zrównoważonego rozwoju jest wielkoskalowe rybołówstwo i związane z nim przeławianie¹⁵.

3. Cele środowiskowej gospodarki morskiej

Przedstawione tu rozważania terminologiczne wraz z krótką charakterystyką ewolucji koncepcji błękitnej gospodarki, która w Unii Europejskiej od 2021 r. zyskała przymiot „zrównoważonej” błękitnej gospodarki, wskazują na tendencję do konwergowania celów, które stawia się zarówno w obszarze ochrony środowiska morskiego, jak i prowadzenia w tym środowisku działalności. Prowadzenie działalności na morzu musi w myśl tej koncepcji pozostawać w zgodzie z zachowaniem równowagi ekologicznej, zagwarantować ochronę, poprawne funkcjonowanie ekosystemów morskich oraz umożliwiać zrównoważone świadczenie usług przez ekosystemy morskie. Instrumentem zaś do osiągnięcia tych celów jest stosowanie podejścia ekosystemowego do prowadzenia działalności na morzu.

Zachowanie równowagi ekologicznej jest pojęciem, do którego odnoszą się najistotniejsze akty prawne regulujące problematykę ochrony środowiska morskiego. Wynikać może to z faktu, że przywrócenie/zachowanie równowagi ekologicznej morza, a więc homeostazy ekosystemu morskiego, oznaczać będzie utrzymanie lub przywrócenie zdolności tego systemu do samoregulacji. Zdolność systemów ekologicznych do samoregulacji jest istotna z kilku powodów. Składa się na nią zrównoważenie w zakresie obiegu materii organicznej i energii w ekosystemie¹⁶, zrównoważone wykorzystanie energii z rezerw układu ekologicznego, zachowanie różnorodności i struktury biocenozy, która kontroluje i stabilizuje procesy zachodzące w biotopie¹⁷, trwałości ekosystemu w czasie i wreszcie zdolności ekosystemu do samoistnego przywracania równowagi w razie wystąpienia tzw. stresów środowiskowych. Stresy takie, mające obecnie najczęściej pochodzenie antropogeniczne i wynikające między innymi z korzystania z usług ekosystemów morskich, nie stanowią dużego zagrożenia, pod warunkiem że ich intensywność czy charakter nie przekracza zdolności ekosystemu do samoregulacji¹⁸. Nic więc dziwnego, że zachowanie równowagi ekologicznej stało się jednym z centralnych pojęć w prawnomiędzynarodowej ochronie środowiska morskiego.

¹⁴ M. Nyka, *International Seabed Authority and environmental deep-sea stewardship – Principles governing the protection and use of sea-bed resources*, „Prawo Morskie” 2020, t. 39, s. 9–21.

¹⁵ R. Royner, C. Jolly, C. Gouldman, *Ocean observing and the blue economy*, „Frontiers in Marine Sciences” 2019, nr 6.

¹⁶ E. Wilson, *Przyszłość życia*, Poznań 2003, s. 140.

¹⁷ A. Tansley, *The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms*, „Ecology” 1935, t. 16, nr 3, s. 303.

¹⁸ A. Skowroński, *Utrzymanie dynamicznej równowagi ekosystemów Ziemi (przyrodnicze i antropogeniczne mechanizmy)*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2004, t. 2, nr 1, s. 494.

Równowaga ekologiczna, po zmianach wprowadzonych w 1992 r., została uznana za jeden z celów Konwencji o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego (dalej: konwencja helsińska). Konwencja wspomina o chęci zachowania równowagi ekologicznej Bałtyku zarówno w preambule, gdzie jest ona wymieniana jako jeden z celów „ekologicznej odnowy” Morza Bałtyckiego, jak i w dalszej części konwencji. W art. 3 konwencji helsińskiej za podstawowy cel zobowiązań wynikających z konwencji helsińskiej przyjęto popieranie odnowy ekologicznej obszaru Morza Bałtyckiego i zachowanie jego równowagi ekologicznej. Warto wskazać, że realizacja celów konwencji przechodzi swego rodzaju ewolucję. Rozpoczynając od ochrony środowiska przed zanieczyszczeniami ze źródeł punktowych, poprzez coraz większy nacisk na eliminację zagrożeń płynących ze źródeł rozproszonych, po starania nakierowane na osiągnięcie równowagi ekologicznej przy wykorzystaniu koncepcji podejścia ekosystemowego, zarządzania adaptacyjnego i usług ekosystemowych¹⁹ – pojęć, które starają się równoważyć ochronę środowiska morskiego Bałtyku z potrzebami w zakresie korzystania z jego zasobów przez wielomilionową populację bezpośrednio z niego utrzymującą i jeszcze większą populację żyjącą w jego zlewisku. Także definicja zanieczyszczenia zawarta w Konwencji o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego odnosi się do naruszenia równowagi ekologicznej opisowo: wspomina o konsekwencjach zanieczyszczenia, wymieniając między innymi niszczenie żywych zasobów i ekosystemów morskich oraz utrudnienia w korzystaniu z usług ekosystemów morskich (por. art. 2 pkt 1 i art. 3 ust. 2 konwencji helsińskiej). W podobny sposób zanieczyszczenie wód morskich definiuje polska ustawa – Prawo wodne²⁰ (art. 16 pkt 75). Ograniczanie zanieczyszczeń ze źródeł lądowych i morskich skutkować ma przywróceniem równowagi ekosystemu Morza Bałtyckiego, w tym jego bioróżnorodności²¹.

Współcześnie równowaga ekologiczna stała się bowiem elementem definicji dobrego stanu środowiska morskiego. W definicji tej widać kompleksowe ujęcie nakierowane na cel, którym jest osiągnięcie homeostazy środowiska morskiego. W szczególności na plan pierwszy wysuwają się właściwe dla pojęcia homeostazy zagadnienia równowagi i stabilizacji procesów zachodzących w przyrodzie. Odniesienia do funkcjonowania ekosystemów Morza Bałtyckiego uwspółcześniają cele ochrony środowiska morskiego Bałtyku, poprzez łączenie ich z dorobkiem konwencji helsińskiej. Dokument ten, poprzez odniesienia do pojęcia ekosystemu, wprowadza ochronę środowiska na nowe tory, nadając działaniom konserwatorskim szerszą perspektywę oraz umożliwiając wdrożenie do ochrony środowiska morskiego Bałtyku nowych koncepcji, jak chociażby zyskującej ostatnio na popularności koncepcji podejścia ekosystemowego do ochrony środowiska morskiego Bałtyku.

¹⁹ H. Becker, J. DiMento, A. Hickman, *Baltic Sea [w:] Environmental Governance of the Great Seas: Law and Effect*, red. J. DiMento, A. Hickman, Cheltenham–Northampton 2012, s. 40; HELCOM, *HELCOM Ecological Objectives for and Ecosystem Approach*, „HELCOM Stakeholder Conference on the Baltic Sea Action Plan”, 7 marca 2006 r., s. 3.

²⁰ Ustawa z dnia 20 lipca 2017 r. – Prawo wodne (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 1478 ze zm.).

²¹ J. Ciechanowicz-McLean, *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Warszawa 1999, s. 123.

Prawidłowe (normalne) funkcjonowanie ekosystemów morskich stanowi jeden z podstawowych celów ochrony środowiska morskiego. Jest on identyfikowany zarówno w ramowej dyrektywie w sprawie strategii morskiej²², jak i w prawie wodnym. Przez pryzmat prawidłowego funkcjonowania ekosystemów oceniany jest w prawie wodnym dobry stan środowiska wód morskich. Dyrektywa 2008/56/WE także wykorzystuje pojęcie normalnego funkcjonowania ekosystemu dla zdefiniowania pojęcia dobrego stanu środowiska. Jak zauważa Janina Ciechanowicz-McLean, „Działalność prowadzona na obszarach morskich, nawet na tych, gdzie wyłącznym celem jest obrona lub bezpieczeństwo państwa, podejmowana jest przy zachowaniu niezbędnych środków ostrożności na rzecz osiągnięcia lub utrzymania dobrego stanu środowiska morskiego (art. 3a ustawy o obszarach morskich)”²³.

Działalność prowadzona na obszarach morskich sprzyjać ma dobremu stanowi środowiska morskiego. Reguła ta wynika z wdrożenia do polskiego ustawodawstwa dyrektywy 2008/56/WE²⁴. Kryteria oceny dobrego stanu środowiska wód morskich podlegają określeniu za pomocą dodatkowych wskaźników (deskryptorów), występujących zarówno w ramach dyrektywy 2008/56/WE, jak i rozporządzenia do ustawy – Prawo wodne²⁵. Wśród wskaźników dobrego stanu środowiska wymieniono 11 cech. Dodatkowo, jakkolwiek nie zostały one wymienione wprost wśród wskaźników, doktryna wskazuje także na konieczność dostarczania przez środowisko morskie znajdujące się w dobrym stanie usług ekosystemowych i innych korzyści społecznych²⁶. Także wśród celów ekologicznych wymienianych w Bałtyckim Programie Działań (*Baltic Sea Action Plan*, BSAP)²⁷ znaleźć można odniesienia do prawidłowego funkcjonowania ekosystemów. W segmencie różnorodności biologicznej i ochrony przyrody BSAP celem ekologicznym jest przywrócenie i utrzymanie stanu dna morskiego na poziomie zabezpieczającym funkcjonowanie ekosystemów. W tym samym segmencie funkcjonowanie ekosystemów jest również celem i wskaźnikiem dla określenia jakości wody. Ochrona integralności dna morskiego na poziomie umożliwiającym ochronę struktury i funkcji ekosystemów wymieniana jest także jako jedno z działań na rzecz poprawy stanu środowiska morskiego i ochrony brzegu morskiego w *Polityce morskiej Rzeczypospolitej Polskiej do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*²⁸. Jak zauważa Janina

²² Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/56/WE z dnia 17 czerwca 2008 r. ustanawiająca ramy działań Wspólnoty w dziedzinie polityki środowiska morskiego (dyrektywa ramowa w sprawie strategii morskiej) (Dz. Urz. UE L 164 z 25.06.2008, s. 19, ze zm.; dalej: dyrektywa 2008/56/WE).

²³ J. Ciechanowicz-McLean, M. Nyka, *Podstawowe założenia...*, s. 54.

²⁴ *Ibidem*, s. 54–55.

²⁵ Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 25 lutego 2021 r. w sprawie przyjęcia zestawu właściwości typowych dla dobrego stanu środowiska wód morskich (Dz. U. poz. 568).

²⁶ J. Atkins, A. Gregory, D. Burdon, M. Elliott, *Managing the Marine Environment: Is the DPSIR Framework Holistic Enough?*, „Systems Research and Behavioral Science” 2011, t. 28, nr 5, s. 497 i nn.

²⁷ Zob. <https://helcom.fi/baltic-sea-action-plan/> [dostęp: 27.10.2023].

²⁸ Międzyresortowy Zespół do spraw Polityki Morskiej Rzeczypospolitej Polskiej, *Polityka morska Rzeczypospolitej Polskiej do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*, Warszawa 2015, https://balticcluster.pl/wp-content/uploads/2014/01/Polityka_morska-Uchwala_RM_33_2015-z-dnia-17-marca-2015.pdf [dostęp: 10.09.2023].

Ciechanowicz-McLean, „Unia Europejska jest szczególnie zainteresowana osiągnięciem dobrego stanu środowiska. Z perspektywy środowiskowej gospodarki morskiej niezwykle istotne są dwa obszary europejskiego prawa środowiska: 1) ochrona morskich obszarów chronionych, przede wszystkim morskich obszarów Natura 2000, ale także innych obszarów chronionych na podstawie norm prawa międzynarodowego; 2) ochrona wód – co należy podkreślić – zarówno morskich, jak i śródlądowych, pod których negatywnym wpływem pozostaje akwen Morza Bałtyckiego, gdzie realizowana jest środowiskowa gospodarka morską”²⁹.

Opierając się na definicji dobrego stanu środowiska morskiego, uznać można, że jedną z podstawowych cech prawidłowo funkcjonujących ekosystemów jest ich produktywność. Prawidłowe funkcjonowanie ekosystemów umożliwić ma korzystanie z usług ekosystemów morskich. Korzystanie to z kolei odbywać się musi z zachowaniem równowagi ekologicznej, w sposób umożliwiający korzystanie z usług ekosystemowych zarówno współczesnemu, jak i przyszłym pokoleniom. Funkcjonująca w prawie polskim, unijnym i regionalnym odnoszącym się do ochrony środowiska morskiego zasada zrównoważonego rozwoju ma dwa podstawowe elementy. Pierwszym jest integracyjność, a więc łączenie racji ekologicznych, ekonomicznych, społecznych i politycznych, stanowiące o holistycznym charakterze zrównoważonego rozwoju.

W przypadku polityk gospodarczych UE, jak chociażby polityka handlowa, związek ten jest szczególnie widoczny. Podobnie zresztą w odniesieniu do polityki rybołówstwa czy w obszarze zarządzania wodami. Łączy ona już na etapie zasad gospodarkę morską z uwarunkowaniami środowiskowymi³⁰. Drugim elementem, w ramach którego realizowany jest zrównoważony rozwój środowiskowej gospodarki morskiej, jest sprawiedliwość wewnątrz- i międzygeneracyjna: sprawiedliwość w dostępie do usług środowiskowych, ale także w zakresie rozdziału ciężarów związanych z ochroną środowiska morskiego³¹. Także w tym zakresie nie sposób nie dostrzec roli UE, która poprzez programy strukturalne oraz inne formy transferów finansowych w istotny sposób wpływa na kształt podziału korzyści i ciężarów związanych z wdrażaniem środowiskowej gospodarki morskiej.

Ochrona środowiska, w tym środowiska morskiego Bałtyku, ma obecnie charakter antropocentryczny³². Oznacza to, że odbywa się ona przy maksymalnym uwzględnieniu interesów ludności, przy jednoczesnym uznaniu, że prawidłowe funkcjonowanie ekosystemów i zachowanie równowagi ekologicznej leży w interesie ludzkości ujmowanej jako wspólnota inter- i intrageneracyjna. Niewątpliwym praktycznym interesem ludności zamieszkującej obszar basenu Morza Bałtyckiego jest dostęp do usług ekosystemowych przez to morze oferowanych.

Obserwowany przez badaczy zajmujących się analizą funkcjonowania ekosystemów obieg energii i substancji w środowisku, a także samo trwanie ekosystemu

²⁹ J. Ciechanowicz-McLean, M. Nyka, *Podstawowe założenia...*, s. 61.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, s. 60.

³² J. Ciechanowicz-McLean, M. Nyka, *Human Rights and Environment*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2012, nr 3, s. 87.

dostarcza człowiekowi określonych korzyści, które nazywane są usługami ekosystemowymi³³. W doktrynie funkcjonuje wiele różnych definicji usług ekosystemowych. Jedną z pierwszych sformułował w roku 1997 Robert Costanza z zespołem, stwierdzając, że na dobra i usługi środowiskowe składają się przepływ materii, energii i informacji z zasobów naturalnych, które wspólnie z dobrami i usługami wytworzonymi przez człowieka przyczyniają się do budowy jego dobrobytu³⁴.

Milenijna Ocena Ekosystemów – opracowanie realizowane na wniosek Sekretarza Generalnego ONZ Koffiego Annana, zawarty w Raporcie Sekretarza Generalnego NZ *We the Peoples: The Role of the United Nations in the 21st Century* – definiuje usługi ekosystemowe jako korzyści, jakie osiąga człowiek w związku z funkcjonowaniem ekosystemów³⁵. Podkreśla ona rolę ekosystemów i usług ekosystemowych, stwierdzając, że człowiek jest w pełni zależny od ekosystemów i usług, które te ekosystemy dostarczają³⁶. Podobnie Światowy Fundusz na rzecz Przyrody stwierdza, że ludzkość jest całkowicie zależna od poprawnego funkcjonowania usług zaopatrujących ekosystemów, z których wiele – w razie ich utraty – nie mogłoby być zastąpione rozwiązaniami technologicznymi.

Usługi ekosystemowe, stanowiąc bardzo ciekawy przedmiot badań, doczekały się wielu różnych klasyfikacji. Wśród identyfikowanych przez Milenijną Ocenę Ekosystemów wyróżnić można:

- usługi zaopatrzeniowe (*provisioning services*), polegające na dostarczaniu zasobów naturalnych, odnawialnych lub nieodnawialnych, w szczególności surowców mineralnych, produktów rolnych pochodzenia roślinnego i zwierzęcego: żywnościowe, medyczne, ozdobne, biopaliwa, surowce włókniste, drewno lub surowce drzewne, rośliny dziko rosnące, dzika zwierzyna i ryby;
- usługi regulacyjne (*regulating services*), które związane są z funkcjami środowiska, takimi jak: modyfikacja składu atmosfery (oczyszczanie powietrza i regulacja klimatu przez szatę roślinną), przeciwdziałanie zagrożeniom naturalnym (powodziom, erozji gleby), regulacja biologiczna (zapobieganie rozprzestrzenianiu się chorób i szkodników);
- usługi wspomagające (*supporting services*), obejmujące procesy ekosystemowe niezbędne do produkcji wszystkich pozostałych usług, np. krążenie pierwiastków, podtrzymywanie różnorodności biologicznej (genetycznej), tworzenie siedlisk glebowo-wodnych, cykl hydrologiczny;
- usługi kulturowe (*cultural services*), zależne bezpośrednio od percepcji człowieka i wskazujące na wartości środowiska, które nie wiążą się z bezpośrednim pozyskiwaniem dóbr materialnych, np. walory estetyczne krajobrazu, wartości rekreacyjne,

³³ R. Costanza, R. d'Arge, R. de Groot, S. Farber, M. Grasso, B. Hannon, K. Limburg, S. Naeem, R. O'Neill, J. Paruelo, R. Raskin, P. Sutton, M. van den Bel, *The Value of the World's Ecosystem Services and Natural Capital*, „Nature” 1997, t. 387, s. 255.

³⁴ *Ibidem*, s. 256.

³⁵ Millennium Ecosystem Assessment, *Ecosystems and Human Well-Being. Synthesis. A Report of the Millennium Ecosystem Assessment*, Washington 2005, s. v.

³⁶ *Ibidem*, s. 49.

zasoby o znaczeniu kulturowym, duchowym, walory dydaktyczne i naukowo-poznawcze³⁷.

Nieco inny podział prezentują przedstawiciele nauk ekonomicznych. Przykładowo Eugeniusz Kośmicki wyróżnia usługi surowcowe, produkcyjne i transformacyjne, usługi regulacyjne i uтиlizacyjne, usługi tworzenia przestrzeni do antropogenicznego wykorzystania, usługi informacyjne³⁸. Artur Michałowski z kolei identyfikuje materialne usługi środowiska, energetyczne usługi środowiska, informacyjne usługi środowiska, przestrzenne usługi środowiska i stabilizacyjne usługi środowiska³⁹. W 2009 r. Europejska Agencja Środowiska przyjęła Wspólną Międzynarodową Klasyfikację Usług Środowiska. Rozbudowana klasyfikacja składa się z pięciu poziomów klasyfikacyjnych. Dzieli ona usługi środowiska na trzy sekcje według podziału na usługi dostarczające, regulacyjne i kulturowe⁴⁰.

W latach 2003–2007 HELCOM przeprowadził analizę ekosystemów Morza Bałtyckiego. Wykazała ona istotny negatywny wpływ morskiej działalności człowieka na ekosystemy Bałtyku⁴¹. Zidentyfikowano 24 typy usług ekosystemowych realizowanych przez ekosystem Morza Bałtyckiego. Zaledwie 10 typów usług funkcjonuje na poziomach niewskazujących na negatywny wpływ człowieka na ich dostępność. Aż siedem typów usług ekosystemowych zidentyfikowanych zostało jako silnie zagrożonych przez działalność człowieka w sposób uniemożliwiający pełne korzystanie z potencjału tych usług ekosystemowych⁴².

4. Narzędzia wdrażania środowiskowej gospodarki morskiej

W latach 30. XX w. Arthur Tansley w swojej publikacji dotyczącej terminologii związanej z badaniami nad wegetacją zauważył, że czynniki warunkujące funkcjonowanie siedlisk tworzą system, który może być postrzegany jako podstawowa jednostka środowiska⁴³. Uznał on również, że pomiędzy ekosystemami dochodzi do ciągłych interakcji, a one same również podlegają ciągłym zmianom⁴⁴. W swojej koncepcji ekosystemu

³⁷ P. Sudra, *Usługi ekosystemowe na tle wybranych koncepcji ekologii miasta*, „Człowiek i Środowisko” 2015, t. 39, nr 1, s. 66.

³⁸ E. Kośmicki, *Zrównoważony rozwój w warunkach globalnych zagrożeń i integracji europejskiej* [w:] *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kielczewski, B. Dobrzańska, Białystok 2009, s. 12–16.

³⁹ A. Michałowski, *Efektywność gospodarowania w świetle usług środowiska*, „Optimum: Studia Ekonomiczne” 2012, nr 1(55), s. 99–118; *idem*, *Usługi środowiska w badaniach ekonomiczno-ekologicznych*, „Ekonomia i Środowisko” 2013, nr 1(44), s. 31–32.

⁴⁰ European Environment Agency, *CICES. Towards a common classification of ecosystem services*, <https://cices.eu/cices-structure/> [dostęp: 20.10.2017].

⁴¹ HELCOM, *Ecosystem Health of the Baltic Sea 2003–2007. HELCOM Initial Holistic Assessment*, „Baltic Sea Environment Proceedings” 2010, nr 122.

⁴² *Ibidem*, s. 5.

⁴³ A. Tansley, *The Use and Abuse...*, s. 299.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 300.

wskazywał na zachodzące w ramach ekosystemu interakcje pomiędzy elementami biotycznymi i abiotycznymi⁴⁵. Już pierwsi badacze posługujący się pojęciem ekosystemu wskazywali na ciągłość trwania ekosystemów⁴⁶, wskazując równocześnie na nieustannie zachodzące w ich ramach procesy obiegu energii i substancji⁴⁷. Współczesne badania potwierdzają te wczesne hipotezy charakteryzujące ekosystemy⁴⁸. Wskazują one na fakt, że jedną z zasadniczych funkcji ekosystemu jest dostarczanie i transformacja energii i materii w ramach podstawowych procesów biologicznych, chemicznych i fizycznych, jak proces fotosyntezy, procesy związane z obiegiem azotu czy procesy nityfikacji i denityfikacji⁴⁹. Sam zaś ekosystem definiowany jest jako kompleks organizmów występujących wspólnie na określonym terytorium wraz ze związanym z ich występowaniem środowiskiem abiotycznym, pozostający ze sobą w ciągłej interakcji poprzez procesy obiegu energii niezbędnej do budowy struktur biotycznych i cykli materii będącej przedmiotem tego obiegu⁵⁰.

Pojęcie usług ekosystemowych pozostaje w ścisłym związku z pojęciem ekosystemu. Obserwowany przez badaczy zajmujących się analizą funkcjonowania ekosystemów obieg energii i substancji w środowisku, a także samo trwanie ekosystemu dostarcza człowiekowi określonych korzyści, które nazywane są usługami ekosystemowymi⁵¹. Jedną z pierwszych definicji usług ekosystemowych sformułował w 1997 r. Robert Costanza z zespołem, stwierdzając, że na dobra i usługi środowiskowe składają się: przepływ materii, energii i informacji z zasobów naturalnych, które wspólnie z dobrami i usługami wytworzonymi przez człowieka przyczyniają się do budowy jego dobrobytu⁵². Edward Wilson przez pojęcie usług ekosystemu rozumie dostarczenie przez biosferę materii, energii i informacji potrzebnych do życia społeczeństwa⁵³. W Polsce Andrzej Mizgajski i Małgorzata Stępniewska, posługując się dla określenia usług ekosystemowych pojęciem świadczeń ekosystemów, definiują je jako całokształt korzyści osiąganых przez społeczeństwo z metabolizmu ekosystemów⁵⁴.

Bazyli Poskrobko definiuje usługi ekosystemowe jako „walory, siły i procesy przyrodnicze, a także efekty ich istnienia i funkcjonowania, dostarczające pozamaterialnych «wartości» niezbędnych do życia i rozwoju ludzkości oraz przyczyniające się do przebiegu gospodarczych procesów wytwórczych, ale fizycznie w tych procesach

⁴⁵ *Ibidem*, s. 303.

⁴⁶ K. Jax, *Function and „Functioning” in Ecology: What does it Mean?*, „Oikos” 2005, t. 111, s. 641.

⁴⁷ R. Lindemann, *The trophic-dynamic aspect of ecology*, „Ecology” 1942, t. 23, nr 4, s. 400.

⁴⁸ J. Blair, S. Collins, A. Knapp, *Ecosystems as functional units in nature*, „Natural Resources & Environment” 2000, t. 14, nr 3, s. 150–155.

⁴⁹ J. Ruhl, S. Kraft, C. Lent, *The Law and Policy of Ecosystem Services*, Washington 2007, s. 15.

⁵⁰ J. Blair, S. Collins, A. Knapp, *Ecosystems as functional units...*, s. 150–155.

⁵¹ R. Costanza i in., *The Value...*, s. 255.

⁵² *Ibidem*, s. 256.

⁵³ E. Wilson, *Przyszłość...*, s. 140.

⁵⁴ A. Mizgajski, M. Stępniewska, *Koncepcja świadczeń ekosystemów a wdrażanie zrównoważonego rozwoju* [w:] *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kielczewski, B. Dobrzańska, Białystok 2009, s. 12 i nn.

nieuczestniczące⁵⁵. Identyfikuje on dwie perspektywy analizy usług ekosystemu – biologiczno-ekologiczną i społeczno-gospodarczą⁵⁶. Pierwsza z nich za usługi ekosystemowe przyjmuje funkcjonowanie procesów przyrodniczych, które zapewniają człowiekowi habitat o jakości umożliwiającej jego życie i rozwój. Druga perspektywa zawęży pojęcie usług ekosystemowych do zjawisk i przejawów życia ekosystemów istotnych w procesie gospodarowania, jak np. zapylenie roślin czy sekwestracja CO₂ przez rośliny⁵⁷.

Podejście ekosystemowe nie doczekało się na gruncie prawa międzynarodowego jednej, uniwersalnej definicji⁵⁸, a sposób rozumienia tego pojęcia zależy może od kontekstu regulacyjnego, w jakim pojęcie to jest używane. Przyjmuje się, że podejście ekosystemowe opiera się na trzech podstawowych założeniach. Pierwszym z nich jest konieczność holistycznego podejścia do zarządzania działalnością człowieka w środowisku⁵⁹. Po drugie, działalność ta realizowana być musi w zgodzie z najlepszą dostępną wiedzą o składnikach, strukturze i dynamice ekosystemów. Po trzecie, wreszcie, działalność ta musi być prowadzona w sposób nienaruszający integralności i zdrowia ekosystemu⁶⁰. Pierwszą próbę definiowania podejścia ekosystemowego podjęto na potrzeby funkcjonowania Konwencji o Różnorodności Biologicznej. Podczas piątego spotkania konferencji w maju 2000 r. uzgodniono, iż podejście ekosystemowe stanowi strategię zintegrowanego zarządzania lądami, wodami i żywymi zasobami środowiska, które promuje ochronę i zrównoważone korzystanie z tych zasobów⁶¹.

Na potrzeby analizy stosowania podejścia ekosystemowego dla ochrony możliwości korzystania z usług ekosystemowych bardziej przydatna wydaje się definicja

⁵⁵ B. Poskrobko, *Usługi środowiska jako kategoria ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „Ekonomia i Środowisko” 2010, nr 1, s. 20.

⁵⁶ *Ekonomia zrównoważonego rozwoju w świetle kanonów nauki*, red. B. Poskrobko, Białystok 2011, s. 22.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ R. Long, *Marine Resource Law*, Dublin 2007, s. 46–51; *idem*, *Legal aspects of Ecosystem-Based Marine Management in Europe*, „Ocean Yearbook” 2012, t. 26, s. 417–484; H. Österblom, A. Gärdmark, L. Bergström, B. Müller-Karulis, C. Folke, M. Lindegren, M. Casini, P. Olsson, R. Diekmann, T. Blenckner, C. Humborg, C. Möllmann, *Making the ecosystem approach operational – Can regime shifts in ecological and governance systems facilitate the transition?*, „Marine Policy” 2010, t. 34, nr 6, s. 1290–1299; S. Murawski, *Ten myths concerning ecosystem approaches to marine resource management*, „Marine Policy” 2007, t. 31, nr 6, s. 681–690; A. Hemphill, G. Shillinger, *Casting the Net Broadly: Ecosystem-Based Management Beyond National Jurisdiction*, „Sustainable Development Law & Policy” 2006, t. 7, s. 56–59.

⁵⁹ O. McIntyre, *The Emergence of an „Ecosystem Approach” to the protection of International Watercourses under International Law*, „RECIEL. Review of European, Comparative & International Environmental Law” 2004, t. 13, nr 1, s. 6 i nn.

⁶⁰ A. Trouwborst, *The Precautionary Principle and the Ecosystem Approach in International Law: Differences, Similarities and Linkages*, „RECIEL. Review of European Community & International Environmental Law” 2008, t. 18, nr 1, s. 29; podobnie D. Currie, *Ecosystem-Based Management in Multilateral Agreements: Progress Towards Adopting the Ecosystem Approach in International Management of Living Marine Resources*, Rome 2007, s. 1–2.

⁶¹ Report of the fifth meeting of the Conference of Parties to the Convention on Biological Diversity. 15–26 May 2000, Nairobi, UNEP/CBD/COP/5/23, <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-en.pdf> [dostęp: 10.09.2023].

Międzynarodowej Rady Badań Morza, która definiuje pojęcie podejścia ekosystemowego poprzez odniesienie do możliwości korzystania z usług ekosystemowych, stwierdzając, że podejście ekosystemowe to kompleksowe, zintegrowane zarządzanie ludzką działalnością na podstawie najlepszej dostępnej wiedzy naukowej o ekosystemach i ich dynamice, podejmowane w celu identyfikowania i podejmowania działań w sprawie oddziaływań istotnych z punktu widzenia zdrowia ekosystemów, osiągając tym samym zrównoważone korzystanie z dóbr i usług ekosystemowych i utrzymanie integralności ekosystemów⁶². Jakość usług ekosystemowych zależy wobec tego w sposób bezpośredni od stosowania podejścia ekosystemowego, a jednym z celów stosowania podejścia ekosystemowego jest gwarantowanie dostępności usług ekosystemowych. Zdaniem Wydziału Spraw i Prawa Morskiego Narodów Zjednoczonych (DOALOS) podejście ekosystemowe oznacza zarządzanie ludzką aktywnością oparte na najlepszym rozumieniu interakcji i procesów ekologicznych w taki sposób, aby zapewnić, że struktury i funkcje ekosystemów są zachowane z korzyścią dla obecnego i przyszłych pokoleń⁶³.

5. Morskie planowanie przestrzenne jako instrument wdrażania środowiskowej gospodarki morskiej

Planowanie wydaje się być naturalnym procesem koniecznym do prawidłowego funkcjonowania współczesnych, zaawansowanych w rozwoju społeczeństw. Planowanie pozwala na racjonalne wykorzystanie zasobów, umożliwia optymalizację procesów oraz ograniczanie konfliktów związanych z procesami zarządczymi. Te kwalifikacje spowodowały, że wraz z rozwojem gospodarki morskiej, a także wzrostem ilości interakcji i konfliktów pomiędzy interesariuszami zainteresowanymi różnymi formami korzystania z wód morskich zaczęto zastanawiać się nad rozszerzeniem procesów planowania przestrzennego właściwych dla obszarów lądowych na obszary morskie⁶⁴. Definicje morskiego planowania przestrzennego nie pozostawiają wątpliwości, że jest ono procesem polegającym na zarządzaniu działalnością człowieka w środowisku morskim w celu osiągnięcia zrównoważonego rozwoju⁶⁵.

Pierwsze praktyczne próby wprowadzania morskich planów zagospodarowania przestrzennego realizowane były na początku lat 80. XX w. w Australii, a konkretnie

⁶² *Podstawy teoretyczne zintegrowanej ochrony prawnej środowiska*, red. W. Radecki, Wrocław 2010, s. 105.

⁶³ DOALOS, *Developing and Implementing an Ecosystem Approach to Ocean-related Activities*, New York 2008, https://www.un.org/Depts/los/tsc_new/bckgrd_ecosystem_approach.pdf [dostęp: 27.10.2023].

⁶⁴ T. Bąkowski, M. Nyka, *Land-Sea Interactions in Realisation of Ecosystem Approach in the Marine Spatial Planning in the Baltic Sea Region – Polish Perspective*, „Review of European and Comparative Law” 2022, t. 51, nr 4, s. 210.

⁶⁵ D. Pyć, *Zasady morskiego planowania przestrzennego i zintegrowanego zarządzania strefą przyległą*, „Prawo Morskie” 2013, t. 29, s. 118.

na obszarze ochrony Wielkiej Rafy Koralowej⁶⁶. W ten sposób proces morskiego planowania przestrzennego został immanentnie powiązany z problematyką ochrony środowiska morskiego. W prawie Unii Europejskiej morskie planowanie przestrzenne wraz z obowiązkiem przygotowania morskich planów zagospodarowania przestrzennego zostało wprowadzone dyrektywą z 2014 r. ustanawiającą ramy planowania przestrzennego obszarów morskich⁶⁷. W kontekście współpracy regionalnej warto odnotować aktywność w ramach Komisji Ochrony Środowiska Morskiego Bałtyku (HELCOM). Zdrowe środowisko Bałtyku ze zróżnicowanymi komponentami środowiskowymi, które funkcjonują w równowadze i które wspierają szerokie spektrum zrównoważonych aktywności gospodarczych i społecznych, stanowi element wizji Bałtyku prezentowanej przez tę organizację. W swoim prawodawstwie HELCOM nawiązuje do morskiego planowania przestrzennego w licznych zaleceniach, wśród których na szczególną uwagę zasługują zalecenia: 24/10, 34E/1 i 28E/9, traktujące odpowiednio o zintegrowanym zarządzaniu wybrzeżem oraz morskim planowaniu przestrzennym; o ochronie ptaków w kontekście rozwoju morskiej energetyki wiatrowej i wreszcie o opracowaniu szeroko zakrojonych ogólnych zasad planowania przestrzennego w obszarach morskich Bałtyku⁶⁸.

Jeszcze bardziej doniosła jest aktywność HELCOM w zakresie współpracy międzyrządowej. Przyczynił się on bowiem do stworzenia platformy współpracy międzyrządowej w regionie Wizje i Strategie wokół Morza Bałtyckiego (VASAB), która poświęcona została w szczególności problematyce morskiego planowania przestrzennego. Wspólnie z VASAB, HELCOM opracował katalog 10 zasad morskiego planowania przestrzennego, które stały się podstawą tworzenia morskich planów zagospodarowania przestrzennego w regionie⁶⁹. Są nimi:

- 1) zasada zrównoważonego zarządzania (*sustainable management*),
- 2) zasada stosowania podejścia ekosystemowego (*ecosystem approach*),
- 3) zasada długookresowych celów (*long term perspective*),
- 4) zasada przezorności (*precautionary principle*),
- 5) zasada uczestnictwa i przejrzystości (*participation and transparency*),
- 6) zasada wysokiej jakości danych (*high quality data and information bases*),

⁶⁶ T. Bąkowski, M. Nyka, *Land-Sea Interactions...*, s. 211.

⁶⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/89/UE z dnia 23 lipca 2014 r. ustanawiająca ramy planowania przestrzennego obszarów morskich (Dz. Urz. UE L 257 z 28.08.2014, s. 135).

⁶⁸ Wśród pozostałych zaleceń wymienić można: zalecenie 15/1 dotyczące ochrony pasa brzegowego, zalecenie 15/5 dotyczące systemu przybrzeżnych i morskich obszarów chronionych (BSPA), zalecenie 16/3 dotyczące ochrony dynamiki procesów brzegowych, zalecenie 17/3 dotyczące informacji i konsultacji w procesie wnoszenia nowych instalacji wpływających na środowisko Morza Bałtyckiego, zalecenie 19/1 dotyczące wydobywania osadów z dna morskiego, zalecenie 19/17 dotyczące środków stosowanych w celu zwalczania zanieczyszczeń z instalacji morskich, zalecenie 21/3 dotyczące zrównoważonej i przyjaznej środowisku turystyki w obszarach przybrzeżnych Morza Bałtyckiego, zalecenie 21/4 dotyczące ochrony zagrożonych morskich i przybrzeżnych biotopów bałtyckich, zalecenie 25/4 dotyczące środków stosowanych w celu redukcji zanieczyszczeń z akwakultury i marikultury, zalecenie 24/10 dotyczące wdrażania zintegrowanego morskiego i przybrzeżnego zarządzania działalnością człowieka w obszarze Morza Bałtyckiego.

⁶⁹ T. Bąkowski, M. Nyka, *Land-Sea Interactions...*, s. 212.

- 7) zasada transnarodowej koordynacji i konsultacji (*transnational coordination and consultation*),
- 8) zasada zintegrowanego planowania obszarów lądowo-morskich (*coherent terrestrial and marine spatial planning*),
- 9) zasada dostosowania planowania do charakterystyki i specyficznych warunków różnych obszarów (*planning adapted to characteristics and special conditions at different areas*),
- 10) zasada ciągłości (*continuous planning*).

Budując na przedstawionym tu dorobku, polski system prawa współtworzy ramy i czyni operatywnymi międzynarodowe, w szczególności regionalne oraz unijne normy w zakresie realizacji koncepcji środowiskowej gospodarki morskiej. Podstawowymi aktami w tym zakresie są ustawa o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej⁷⁰, rozporządzenie w sprawie wymaganego zakresu planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej⁷¹ oraz rozporządzenie w sprawie przyjęcia planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej w skali 1:200 000⁷².

Podstawowe gwarancje realizacji założeń środowiskowej gospodarki morskiej zawarte są w ustawie o obszarach morskich. Artykuł 37¹ u.o.m. wskazuje na morskie planowanie przestrzenne jako proces, w ramach którego następuje organizacja wykorzystywania obszarów morskich dla osiągnięcia celów ekologicznych, gospodarczych i społecznych. Dlatego zasadne jest wskazanie na morskie planowanie przestrzenne jako instrument wdrażania środowiskowej gospodarki morskiej. Jak wskazuje art. 37a u.o.m., plany te rozstrzygają o funkcjach podstawowych i dodatkowych dla poszczególnych akwenów, zakazach i ograniczeniach w korzystaniu z obszarów morskich, rozmieszczaniu i kierunkach rozwoju inwestycji celu publicznego oraz kierunkach rozwoju transportu oraz infrastruktury, oraz obszarach przeznaczonych na ochronę środowiska i dziedzictwa kulturowego, uprawiania rybołówstwa i akwakultury, pozyskiwania energii odnawialnej oraz działalności wydobywczej. Widać więc działania mające na celu koordynację celów gospodarczych i społecznych z wymogami i warunkami ochrony środowiska.

Sam proces sporządzania planu, a w szczególności warunki przygotowania jego projektu wskazują na istotną, jeśli nie dominującą rolę ochrony środowiska morskiego, a w szczególności koncentrację na zwiększaniu liczby i dostępności usług

⁷⁰ Ustawa z dnia 21 marca 1991 r. o obszarach morskich Rzeczypospolitej Polskiej i administracji morskiej (tekst jedn.: Dz. U. z 2023 r., poz. 960 ze zm.; dalej: u.o.m.).

⁷¹ Rozporządzenie Ministra Gospodarki Morskiej i Żeglugi Śródlądowej oraz Ministra Infrastruktury i Budownictwa z dnia 17 maja 2017 r. w sprawie wymaganego zakresu planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej (Dz. U. poz. 1025).

⁷² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 kwietnia 2021 r. w sprawie przyjęcia planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej w skali 1:200 000 (Dz. U. poz. 935 ze zm.).

ekosystemowych morza. Ustawowo narzucona metodyka sporządzania projektu planu ma uwzględniać stosowanie podejścia ekosystemowego. Wsparcie zrównoważonego rozwoju w sektorze morskim z położeniem nacisku na poprawę stanu środowiska i odporności na zmiany klimatu wymienione zostało w art. 37b u.o.m. jako pierwsze kryterium do uwzględnienia w procesie sporządzania morskiego planu zagospodarowania przestrzennego. Analiza ust. 1 art. 37b u.o.m., w którym wyjaśniane są założenia stosowania wspomnianego tu podejścia ekosystemowego, sugeruje prymat utrzymania dobrego stanu ekologicznego środowiska, zachowania zdolności do prawidłowego funkcjonowania ekosystemów morskich, odporności na zmiany środowiskowe oraz trwałości i zrównoważonego charakteru użytkowania zasobów i usług ekosystemowych w ujęciu intra- i intergeneracyjnym.

Podsumowanie

Podstawowy cel niniejszego artykułu, którym była weryfikacja aktualności tez zawartych we wprowadzonej przez Panią Profesor Janinę Ciechanowicz-McLean koncepcji środowiskowej gospodarki morskiej, wydaje się wskazywać na rozwój środowiskowej gospodarki morskiej w kierunkach przewidzianych przez autorkę. Błękitna gospodarka 2.0, a więc błękitna gospodarka realizująca cele Nowego Europejskiego Zielonego Ładu, wydaje się być w znakomitej większości swoich założeń tożsama ze środowiskową gospodarką morską prezentowaną w artykule *Podstawowe założenia środowiskowej gospodarki morskiej* z 2013 r.

Cele środowiskowej gospodarki morskiej, takie jak: zachowanie równowagi ekologicznej, prawidłowe (normalne) funkcjonowanie ekosystemów, dobry stan środowiska morskiego oraz dostępność usług ekosystemowych, mogą być realizowane za pomocą uniwersalnego narzędzia wdrażania środowiskowej gospodarki morskiej, jakim jest stosowanie podejścia ekosystemowego. Podejście ekosystemowe stanowi równocześnie podstawowe narzędzie morskiego planowania przestrzennego. Łączy tym samym cele środowiskowej gospodarki morskiej z procesem morskiego planowania przestrzennego.

Morskie planowanie przestrzenne stanowi instrument wdrażania środowiskowej gospodarki morskiej. Wniosek taki wynika wyraźnie z zasad morskiego planowania przestrzennego przyjętych na forum regionalnych organizacji zajmujących się ochroną środowiska. Potwierdzeniem tej tezy jest także fakt wykorzystywania w procesie morskiego planowania przestrzennego instrumentu podejścia ekosystemowego czy wręcz jego promocja w polskim systemie prawnej ochrony środowiska, gdyż jest to obszar, w którym podejście to zostało wykorzystane po raz pierwszy. Jeżeli przyjmiemy założenie, że morskie planowanie przestrzenne nie jest celem samym w sobie, ale procesem nakierowanym na osiągnięcie określonych efektów środowiskowych, społecznych i gospodarczych, to celem tego procesu wydaje się być właśnie wdrożenie środowiskowej gospodarki morskiej.

Literatura

- Atkins J., Gregory A., Burdon D., Elliott M., *Managing the Marine Environment: Is the DPSIR Framework Holistic Enough?*, „Systems Research and Behavioral Science” 2011, t. 28, nr 5.
- Bąkowski T., Nyka M., *Land-Sea Interactions in Realisation of Ecosystem Approach in the Marine Spatial Planning in the Baltic Sea Region – Polish Perspective*, „Review of European and Comparative Law” 2022, t. 51, nr 4.
- Becker H., DiMento J., Hickman A., *Baltic Sea [w:] Environmental Governance of the Great Seas: Law and Effect*, red. J. DiMento, A. Hickman, Cheltenham–Northampton 2012.
- Blair J., Collins S., Knapp A., *Ecosystems as functional units in nature*, „Natural Resources & Environment” 2000, t. 14, nr 3.
- Ciechanowicz-McLean J., *Międzynarodowe prawo ochrony środowiska*, Warszawa 1999.
- Ciechanowicz-McLean J., Nyka M., *Human Rights and Environment*, „Przegląd Prawa Ochrony Środowiska” 2012, nr 3.
- Ciechanowicz-McLean J., Nyka M., *Podstawowe założenia środowiskowej gospodarki morskiej*, „Prawo Morskie” 2014, t. 30.
- Costanza R., d’Arge R., de Groot R., Farber S., Grasso M., Hannon B., Limburg K., Naeem S., O’Neill R., Paruelo J., Raskin R., Sutton P., van den Bel M., *The Value of the World’s Ecosystem Services and Natural Capital*, „Nature” 1997, t. 387.
- Currie D., *Ecosystem-Based Management in Multilateral Agreements: Progress Towards Adopting the Ecosystem Approach in International Management of Living Marine Resources*, Rome 2007.
- Ekonomia zrównoważonego rozwoju w świetle kanonów nauki*, red. B. Poskrobko, Białystok 2011.
- Germond-Duret C., *Framing the Blue Economy: Placelessness, Development and Sustainability*, „Development and Change” 2022, t. 53, nr 2.
- Hemphill A., Shillinger G., *Casting the Net Broadly: Ecosystem-based Management Beyond National Jurisdiction*, „Sustainable Development Law & Policy” 2006, t. 7.
- Jax K., *Function and „Functioning” in Ecology: What does it Mean?*, „Oikos” 2005, t. 111.
- Kaczyński W., *The future of the blue economy: Lessons for the European Union*, „Foundations of Management” 2011, t. 3, nr 1.
- Kośmicki E., *Zrównoważony rozwój w warunkach globalnych zagrożeń i integracji europejskiej [w:] Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kielczewski, B. Dobrzańska, Białystok 2009.
- Lee K., Noh J., Khim J., *The blue economy and the United Nations Sustainable Development Goals: Challenges and opportunities*, „Environment International” 2020, t. 137.
- Lindemann R., *The trophic-dynamic aspect of ecology*, „Ecology” 1942, t. 23, nr 4.
- Long R., *Legal aspects of Ecosystem-Based Marine Management in the UE*, „Ocean Yearbook” 2012, t. 26.
- Long R., *Marine Resource Law*, Dublin 2007.
- Martínez-Vázquez R.M., Milán-García J., de Pablo J., *Challenges of the Blue Economy: Evidence and research trends*, „Environmental Sciences Europe” 2021, t. 33.
- McIntyre O., *The Emergence of an „Ecosystem Approach” to the protection of International Watercourses under International Law*, „RECIEL. Review of European, Comparative & International Environmental Law” 2004, t. 13, nr 1.
- Michałowski A., *Efektywność gospodarowania w świetle usług środowiska*, „Optimum: Studia Ekonomiczne” 2012, nr 1(55).

- Michałowski A., *Usługi środowiska w badaniach ekonomiczno-ekologicznych*, „Ekonomia i Środowisko” 2013, nr 1(44).
- Mizgajski A., Stępniewska M., *Koncepcja świadczeń ekosystemów a wdrażanie zrównoważonego rozwoju* [w:] *Ekologiczne problemy zrównoważonego rozwoju*, red. D. Kiełczewski, B. Dobrzańska, Białystok 2009.
- Murawski S., *Ten myths concerning ecosystem approaches to marine resource management*, „Marine Policy” 2007, t. 31, nr 6.
- Nyka M., *International Seabed Authority and environmental deep-sea stewardship – Principles governing the protection and use of sea-bed resources*, „Prawo Morskie” 2020, t. 39.
- Österblom H., Gårdmark A., Bergström L., Müller-Karulis B., Folke C., Lindegren M., Casini M., Olsson P., Diekmann R., Blenckner T., Humborg C., Möllmann C., *Making the ecosystem approach operational – Can regime shifts in ecological and governance systems facilitate the transition?*, „Marine Policy” 2010, t. 34, nr 6.
- Pauli G., *The Blue Economy: 10 years, 100 Innovations, 100 Million Jobs*, New Mexico 2010.
- Podstawy teoretyczne zintegrowanej ochrony prawnej środowiska*, red. W. Radecki, Wrocław 2010.
- Poskrobko B., *Usługi środowiska jako kategoria ekonomii zrównoważonego rozwoju*, „Ekonomia i Środowisko” 2010, nr 1.
- Pyć D., *Zasady morskiego planowania przestrzennego i zintegrowanego zarządzania strefą przybrzeżną*, „Prawo Morskie” 2013, t. 29.
- Royner R., Jolly C., Gouldman C., *Ocean observing and the blue economy*, „Frontiers in Marine Sciences” 2019, nr 6.
- Ruhl J., Kraft S., Lent C., *The Law and Policy of Ecosystem Services*, Washington 2007.
- Skowroński A., *Utrzymanie dynamicznej równowagi ekosystemów Ziemi (przyrodnicze i antropogeniczne mechanizmy)*, „Studia Ecologiae et Bioethicae” 2004, t. 2, nr 1.
- Sudra P., *Usługi ekosystemowe na tle wybranych koncepcji ekologii miasta*, „Człowiek i Środowisko” 2015, t. 39, nr 1.
- Tansley A., *The Use and Abuse of Vegetational Concepts and Terms*, „Ecology” 1935, t. 16, nr 3.
- Trouwborst A., *The Precautionary Principle and the Ecosystem Approach in International Law: Differences, Similarities and Linkages*, „RECIEL. Review of European Community & International Environmental Law” 2008, t. 18, nr 1.
- Wilson E., *Przyszłość życia*, Poznań 2003.

Streszczenie

Maciej Nyka

Współczesne wyzwania środowiskowej gospodarki morskiej

Celem artykułu jest weryfikacja hipotezy dotyczącej tworzenia się nowego obszaru gospodarki morskiej – środowiskowej gospodarki morskiej. W tekście wskazywane są doktrynalne, logiczne, a także normatywne przesłanki do identyfikacji nowego obszaru gospodarki morskiej, która będzie realizowana w zgodzie z zasadą zrównoważonego rozwoju i będzie się przyczyniać do wdrażania najnowszych koncepcji gospodarczych Unii Europejskiej. Skupienie się na gospodarce morskiej ma znaczenie, ponieważ jest to obszar, w którym następują bardzo istotne zmiany związane z wprowadzaniem i upowszechnianiem nowych rodzajów działalności człowieka

na morzu. Działalność ta może być od samego początku zaprojektowana jako uwzględniająca konieczność ochrony środowiska, czego konsekwencją będzie zmniejszenie antropopresji na środowisko morskie, które i tak już jest krytycznie zagrożone oddziaływaniem człowieka.

Słowa kluczowe: gospodarka morska, ochrona środowiska morskiego, regulacja działalności na morzu, zrównoważony rozwój.

Summary

Maciej Nyka

Contemporary challenges of environmental marine economy

The aim of the article is to verify the hypothesis regarding the creation of a new area of maritime economy – environmental maritime economy. The text indicates doctrinal, logical, but also normative premises for identifying a new area of maritime economy, which will be implemented in accordance with the principle of sustainable development, and which will contribute to the implementation of the latest economic concepts of the European Union. Focusing on the maritime economy is important because it is an area where very significant changes are taking place, related to the introduction and dissemination of new types of human activity at sea. This activity can be designed from the very beginning as an activity that takes into account the need to protect the environment, the consequence of which will be the reduction of anthropogenic pressure on the marine environment, which is already critically endangered by human impacts.

Keywords: marine economy, marine environment protection, regulation of marine activity, sustainable development.